

*Darko Tipurić
Marko Kolaković i
Ksenija Dumičić**

UDK 332.1 (497.5)
Izvorni znanstveni rad

ISTRAŽIVANJE PROMJENA U KONCENTRACIJI HRVATSKE BANKARSKE INDUSTRIJE 1993.-2000.

Hrvatska bankarska industrija relativno je koncentrirana, s nestabilnom oligopolnom strukturom: dva veća konkurenta i nekoliko srednjih banaka i sve manjim brojem malih banaka. Trendovi akcizicije i spajanja obilježavaju posljednjih nekoliko godina, zaključak je istraživanje autora.

Uvodno razmatranje

Hrvatsko bankarstvo dijeli sudbinu bankarskih sustava tranzicijskih zemalja. Nestabilnost industrijske strukture (promjene u broju i veličini banaka), nepostojanje čvrstih pravila, sužen asortiman na segment samo ključnih usluga, previsoka cijena kapitala i nepostojanje jasnih strateških obrazaca obilježavaju sve bankarske industrije u tranziciji.

Naše je bankarstvo u procesu restrukturiranja, pa se pomaci na bolje primjećuju u odnosu na sredinu prošlog desetljeća. To se posebice odnosi na porast povjerenja javnosti, a što se odrazilo na porast depozita u hrvatskim bankama i kvalitetu aktive. Proces privatizacije banaka koje su osnovane prije uspostave neovisne hrvatske države nastavljen je, pa je tako udio privatnog vlasništva u tim bankama apsolutno

* D. Tipurić, izvanredni profesor; M. Kolaković, doktor znanosti, asistent; K. Dumičić, izvanredni profesor - svi Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Članak primljen u uredništvu: 12. 01. 2002.

prevladavajući. Banke koje su prošle sanacijski postupak (Riječka, Splitska, Privredna i Istarska) privatizirane su ulaskom stranog kapitala.¹

Hrvatsko bankarstvo ubrzano se konsolidira. Dok je porast broja banaka do godine 1997. bio neprimjeren veličini zemlje i njezinom gospodarskom položaju i rastu,² od godine 1998. dolazi do smanjivanja broja banaka, i to: (1) nestankom u procesu likvidacije i (2) spajanjima i pripajanjima banaka. U tijeku godine 1999. zabilježen je značajan broj stečaja i likvidacija neuspješnih banaka (Glumina banka, Gradska banka, Ilirija banka, Komercijalna banka, Neretvansko Gospodarska banka, Promdei banka i Županijska banka). Takav je trend nastavljen i u godini 2000. kada su u stečaj otišle još četiri banke (Agroobrtnička banka, Cibale banka, Hrvatska gospodarska banka i Trgovačko-turistička banka).

Prije deset godina, u situaciji visokih kamatnih stopa koju su proizvele velike banke kao posljedicu svoje neefikasnosti, jedan je broj malih banaka, unatoč svome relativno malom kapitalu iskoristio svoju priliku. Neopterećene starim kreditima ili lošom kadrovskom strukturom i uz visok stupanj efikasnosti svojeg relativno malog broja zaposlenih, u pravilu su ostvarivale dobre poslovne rezultate i visoke prinose.³ Danas je situacija nepovratno promijenjena. Ulaskom (izravnim ili neizravnim) inozemnih banaka i zaoštavanjem konkurencije, neumitnim smanjivanjem kamatnih stopa i cijena bankarskih usluga, stubokom se mijenjaju tržišni okvir i poprište konkurentne borbe. Sve je manji broj banaka na hrvatskome tržištu. Spajanje i pripajanje pojedinih manjih banaka velikima također je pridonijelo smanjenju broja banaka u industriji. Tako je u godini 2000. Privredna banka Zagreb pripojila Krapinsko-zagorsku banku, dok a Zagrebačkoj je banci pripojena Zagrebačka banka – Pomorska banka Split. Veliko spajanje dogodilo se kada su Bjelovarskoj banci (koja je već bila u vlasništvu Erste i Steiermärkische Bank Graz) pripojene Trgovačka banka i Čakovečka banka. Te tri banke od tada posluju pod jednim zajedničkim imenom (i vlasnikom) - Erste i Steiermärkische Bank. Zanimljivo je

¹ Aktivna politika Hrvatske narodne banke smanjenjem stope obvezne rezerve i plasmanom blagajničkih zapisa dovela je do alokacije primarnog novca i smanjenja kamatne stope. Pojačanim nadzorom i kontrolom boniteta Hrvatska narodna banka, kao središnja banka, gradi kontrolnu funkciju nad poslovanjem bankama kao svoju iznimno važnu zadaću. Parametri kontrole poslovanja banaka posve su usklađeni sa suvremenim svjetskim bankarskim standardima.

² Primjerice, pet poslovnih banaka registrirano je u godini 1995., u 1996. registrirano je još 6 novih banaka, a do sredine 1997. još tri. Tako se broj banaka u Hrvatskoj u tijeku 1997., zajedno sa HBOR-om, popeo na 63.

³ Gledajući samo kvantitativne pokazatelje uspješnosti poslovanja (kapital, aktiva, ukupan prihod...) dobri rezultati jednog broja manjih banaka neće se moći lako uočiti. Tek kada u analizu stavimo pokazatelje kao što su omjeri dobiti s kapitalom ili brojem zaposlenih i odnos dodane vrijednosti i intelektualnog potencijala zaposlenih (kod ukupnih izdataka za plaće zaposlenih) dobiva se jasnija slika iz koje se skriva razlog postojanja u određenom razdoblju većeg broja manjih banaka u Hrvatskoj.

primijetiti da su te tri banke u posljednjim godinama zauzimale vodeća mjesta na rang-listama uspješnosti intelektualnog kapitala, mjereno VAIC™ pokazateljem.⁴ Recentna akvizicija Varaždinske banke od strane Zagrebačke banke pokazuje kako trendovi koncentracije hrvatskog bankarstva idu i dalje u smjeru oligopolske konsolidacije.

Sve je to dovelo do značajnog smanjenja broja banaka, pa je svršetak godine 1999. dočekalo 55 banaka, a na svršetku godine 2000. u hrvatskoj je bankarskoj industriji djelovalo još svega 45 banaka. Može se očekivati, štoviše, u narednih nekoliko godina nastavak razdoblja akvizicija i fuzija hrvatskih poslovnih banaka, i kao posljedica toga, povećanje stupnja industrijske koncentracije. Male banke, po našem mišljenju, postat će rijetkost: opstat će samo one koje izvrsno slijede generičnu konkurentsku strategiju fokusiranja.⁵ Takva konsolidacija hrvatske bankarske industrije, po logici strateške analize, potiče jaču konkurenciju ozbiljnih konkurenata, koja se mora zrcaliti u boljoj kvaliteti banaka, jeftinoj cijeni kapitala, širenju kreditne ponude i uvođenju novih oblika usluga, ali, to nije jednoznačno određivo.⁶ Koncentracija bankarstva može imati i negativne učinke. Zanimljiva je studija Leonarda Weissa (1989) na uzorku američkih poslovnih banaka, koji je pokazao kako poslovne banke u uvjetima veće koncentracije postavljaju veće cijene svojih usluga.⁷

⁴ Rangiranje hrvatskih banaka provodi se u sklopu projekta *Transformacija hrvatskog gospodarstva od balkanskog ka globalnom* i u suradnji sa "Centrom za mjerenje intelektualnog potencijala" na Karl-Fränzens Univerzitetu u Grazu, Austrija.

⁵ Fokusiranje je jedna od triju generičnih konkurentskih strategija (Porter, 1980). Predstavlja usmjerenje poslovne banke na zadovoljavanje potreba samo jednog strateškoga segmenta sa ciljem ostvarivanja prednosti suboptimalizacije. Besanko, Dranove i Shanley (1996) navode četiri tipa fokusiranja: (1) proizvodna (uslužna) specijalizacija, (2) geografska specijalizacija, (3) specijalizacija prema klijentima i tzv. (4) *niche* strategija (kad se banka iznimno usko specijalizira) (str.482-484).

⁶ Većina hrvatskih banaka još uvijek uživa blagodati visoke cijene novca u Hrvatskoj. U posljednje su se vrijeme kamatne stope počele smanjivati, ali je razlika između aktivnih i pasivnih kamatnih stopa u nas još uvijek znatno veća nego u razvijenim zemljama. Jedan je od glavnih uzroka tomu, po mišljenju mnogih analitičara, neracionalno organizirano poslovanje uz visoke troškove. U previsokim troškovima bankarskog poslovanja krije se važan razlog nedovoljne djelotvornosti banaka. Tome pridonose i naslijedeni činitelji kao što su: zaostala tehnologija, niska obrazovanost i motiviranost zaposlenih i nekvalitetan portfelj financijskih proizvoda.

⁷ U tom istraživanju, porast tržišnih udjela od 10% triju vodećih banaka povezan je s porastom kamata između 0,3% i 1% (vidjeti detaljnije u Besanko D., Dranove D. i Shanley M., 1996., str. 270.)

Tablica 1.

HRVATSKE BANKE S PRIHODOM VEĆIM OD
 300.000.000. KUNA U GODINI 2000.

REDNI BROJ/ Rang prema TK	NAZIV BANKE	KAPITAL I REZERVE	KAPITAL I REZERVE -relativno	UKUPAN PRIHOD	UKUPAN PRIHOD -relativno
1	Zagrebačka banka d.d.	3.614.062.795	0,303718	3.498.192.126	0,354094
2	Privredna banka Zagreb d.d.	2.403.594.941	0,201993	1.850.115.334	0,187272
3	Splitska banka d.d. Split	545.689.120	0,045858	742.436.686	0,075151
4	Riječka banka d.d.	922.902.885	0,077559	670.793.447	0,067899
5	Gradska banka d.d. Osijek u stečaju	-919.570.720	-0,077279	494.279.066	0,050032
6	Raiffeisenbank Austria d.d.	458.607.543	0,038540	466.373.452	0,047207
7	Hrvatska banka za obnovu i razvitak d.d.	3.214.847.768	0,270168	402.072.948	0,040699
8	Erste & Steiermarkische Bank d.d. Zagreb	452.345.644	0,038014	388.944.137	0,039370
10	Hrvatska poštanska banka d.d.	404.160.318	0,033965	375.259.078	0,037984
9	Dubrovačka banka d.d.	217.506.455	0,018279	333.023.294	0,033709
12	Hypo Alpe-adria Bank dd	306.609.000	0,025767	331.444.000	0,033549
11	Slavonska banka d.d. Osijek	278.663.151	0,023418	326.350.226	0,033034
		11.899.418.900	1,000000	9.879.283.794	1,000000

Izvor podataka: Zavod za platni promet

Koncentracija i industrijska struktura

Koncentracija je čest gospodarski pojam koji mnogi rabe u posve različitim značenjima. Vezuje se uz kontrolu nekoga ekonomskoga resursa ili aktivnosti. Koncentracija postoji kada nadzor nad većim dijelom ukupnoga resursa ostvaruje mali dio od ukupnoga broja jedinica koji nadziru resurs. Za ekonomiste, koncentracija je uobičajena mjera tržišne moći u industrijama. Tržišna moć označava stupanj nadzora koji samo jedno poduzeće, ili mali broj poduzeća, ima nad ključnim odlukama u nekoj industriji. Drugim riječima, tržišna je moć sposobnost poduzeća da poveća cijenu (iznad graničnih troškova) bez smanjenja vlastite ukupne prodaje.

Industriju čini skupina poduzeća sa zajedničkim obilježjima. U razmatranju industrije valja uzeti u obzir i ponudbeni i potražni segment, jer se industrije sastoje od poduzeća koja međusobno dijele i tehnologije i kupce. Sa stajališta ponude, industriju čine poduzeća koja nude asortiman proizvoda ili usluga s važnim zajedničkim proizvodnim obilježjima, uglavnom s generičko istovjetnim tehnologijama ili tehnološkim procesima. Sa stajališta potražnje, industriju čini skupina poduzeća koja proizvode asortimane bliske međusobne zamjene, tj. čija je križna elastičnost potražnje jako velika. Industrijske strukture moguće je razlikovati po stupnju njihove koncentracije, tj. po određenju broja i relativnih veličina poduzeća unutar industrije.

Stupanj koncentracije važna je strukturna industrijska varijabla. Mnogi autori ističu koncentraciju kao važan činitelj u objašnjavanju veće ili manje učinkovitosti različitih industrija. Različiti stupnjevi koncentracija raznovrsnih industrija prva su činjenica koju promatrači uočavaju. Broj industrijskih poduzeća i distribucija njihovih veličina definira temeljne oblike industrijske strukture, a ako uključimo i strukturu kupaca - i tržišne strukture.⁸

Prvi činitelj koncentracije jest apsolutni broj svih poduzeća koja čine jednu industriju. Drugi je činitelj distribucija veličina poduzeća u industriji, kada se veličina svakoga definira razmjerno i relativno u odnosu na cijelu industriju. Oba definicijska činitelja moraju se uzajamno uzimati u obzir prilikom određivanja je li industrija koncentrirana ili ne. Izračun ukupnoga broja poduzeća nije prijeporan ako je prethodno kvalitetno definirano područje industrije. Veći broj poduzeća uglavnom se (ali nije pravilo) vezuje uz nekoncentrirane industrije, a manji se broj poduzeća vezuje uz koncentrirane industrije. Možemo kazati kako industrijska koncentracija postoji kada poduzeće ili mala grupa poduzeća kontrolira većinu udjela u outputu neke industrije. Takva je dominacija jedna od pretpostavki u ostvarivanju ekonomskih renti.

Konkurentna struktura, mjerena stupnjem koncentracije, može biti u rasponu od jako fragmentirane do čvrsto konsolidirane industrije. Industrije s većim stupnjem koncentracije ima mali broj poduzeća koji kontroliraju veći dio ukupnih industrijskih prodaja (konsolidirane industrije), dočim nekoncentrirane industrije ima veći broj relativno malih poduzeća s približno istim, manjim, udjelom industrijskih prodaja (fragmentarne industrije).

⁸ Problem se može javiti u izračunu veličine poduzeća kao inputa u definiranju distribucije za cijelu industriju. Veličina poduzeća može se mjeriti na različite načine, ali se uglavnom rabe ove kategorije: vrijednost ukupne poslovne imovine, broj zaposlenika, dodana vrijednost, razina profita ili ostvarena prodaja. Analitičari koncentraciju industrije uglavnom izvode iz kategorije ostvarene prodajne vrijednosti, a ostali su uobičajeni načini definiranja veličine poduzeća: temeljni kapital, bruto profit i broj zaposlenih.

Ako industriju obilježava veliki broj poduzeća, od kojih ni jedno nema značajniji tržišni udjel, onda govorimo o fragmentiranim (atomističnim) industrijama. *Fragmentirana je industrija* oblik slabo koncentrirane industrije s velikim brojem manjih ili srednjih poduzeća, od kojih nijedno nije u situaciji dominacije industrijom, niti ima moć oblikovanja industrijskih događaja. Svako poduzeće u takvoj industriji opskrbljuje tržište malim dijelom od ukupnog industrijskoga outputa. Što je veći broj poduzeća i što je manji njihov tržišni udjel, stupanj je koncentracije manji i sve je slabiji utjecaj poduzeća na ukupna industrijska događanja. Problem se javlja kada relativno mali konkurentni pokušavaju ostvariti tržišni udjel, nadajući se da će njihove akcije ostati neprimjećene kao i efekti tih akcija na druga poduzeća. Naravno, to je uglavnom uzaludan napor. Bez izraženoga industrijskog vođe i njegove tržišne moći, poduzeća prihvaćaju cijenu koju im tržište diktira, a koja ekonomske profite minimizira ili uklanja. Obilježja koja potiču fragmentiranost industrije jesu: niske sveukupne ulazne barijere, nedostatak iskorištavanja ekonomije veličine i efekta krivulje iskustva, visoki troškovi prijevoza ili zaliha, iznenadne prodajne fluktuacije, slaba pozicija prema kupcima i dobavljačima, raznovrsnost tržišne potrebe, visoka proizvodna diferencijacija posebno bazirana na imidžu, male izlazne barijere, mladost industrije i dr.⁹ U fragmentiranim industrijama često je najbolja strategija minimizacija troškova kojom se nastoje povećati profitne škarje, s jedne strane čvrsto “zaglavljene” niskim cijenama.¹⁰

Konsolidirana industrija oblik je koncentrirane industrije u kojoj dominira jedno poduzeće ili manji broj velikih poduzeća. Broj poduzeća je mali, svako poduzeće dobavlja na tržište dovoljno veliki dio industrijskoga outputa, tako da njegove promjene u outputu i cijenama vjerojatno utječu na industrijsku cijenu i prodaju drugih industrijskih poduzeća. Poduzeće predviđa reakcije svojih suparnika na svoju promjenu outputa ili cijene. Glavno je obilježje te vrste industrijske strukture izražena međuovisnost poduzeća, koja se očituje u tome da akcije jednih utječu na profitabilnost drugih poduzeća, jednako kao i na njihove tržišne udjele. Što je industrija koncentriranija, barem po nekim hipotezama, veća je vjerojatnost da će poduzeća u industriji prepoznati svoju uzajamnu ovisnost i da neće poticati jako suparništvo koje im svima može smanjiti profitabilnost.

Bain naglašava kako oligopolistička međuovisnost postoji kada dva poduzeća ili više njih imaju dovoljno veliki tržišni udjel da će malo proporcionalno povećanje u njihovoj razini prodaje, napravljeno na račun drugih ponuđača, rezultirati primjetnim proporcionalnim smanjenjem prodaja drugih ponuđača. Može se

⁹ Neke fragmentirane industrije obilježavaju diferencirani proizvodi, a neke nediferencirani (standardni) proizvodi. Fragmentirane se industrije također razlikuju u svojoj tehnološkoj sofisticiranosti: fragmentirani mogu biti maloprodaja i uslužne djelatnosti, ali i neke industrije visokih tehnologija.

¹⁰ Porter, 1980., str. 543.

reći da oligopol uvijek postoji kada najmanje dva ponuđača, koji imaju velike tržišne udjele, uzajamno prepoznaju svoju ovisnost o drugima - neovisno prepoznaje li, ili ne, dio malih ponuđača tu međuovisnost.¹¹ Može se zaključiti sljedeće: što je veća industrijska koncentracija: (1), veća je uzajamna ovisnost poduzeća i (2) veća je vjerojatnost primjene zajedničkih javnih i prešutnih akcija glede politike cijena i drugih akcija u zajedničkom interesu, a na štetu drugih tržišnih sudionika.

Postojanje dominantnoga poduzeća u industriji smanjuje stupanj industrijskoga rivalstva. Industrijski vođa postavlja osnovne konkurentne uvjete i upravlja industrijskim cijenama, a ostali konkurenti prihvaćaju strategiju "slijeđenja lidera". Problem konsolidirane industrije javlja se kada nekoliko većih, po snazi podjednkih, konkurenata istodobno pokušavaju ostvariti prednost u industriji. Takva situacija vodi prijetnji mogućeg cjenovnoga rata i stvaranju tzv. cjenovne spirale - nezaustavljiva smanjivanja cijena kao posljedice konkurentnih odgovora poduzeća na iste akcije konkurenata, a koja u krajnjoj instanci radikalno smanjuje profite u industriji.

Zbog takvih očitih opasnosti, konsolidirane industrije obično obilježava necjenovna konkurencija, kad poduzeća konkuriraju, npr., kvalitetom proizvoda, uvođenjem novih proizvoda, obilježjima dizajna, promidžbom i sl., nastojeći ostvariti lojalnost potrošača.

Profiti i industrijska koncentracija

Mjerenje industrijske koncentracije osobito je važno ako u strateškoj analizi pristupamo s polazišta tzv. Bain-Masonove hipoteze. Takva hipoteza, koja je poznata i kao S-C-P paradigma (*Structure-Conduct-Performance*), pomogla je u nastanku strukturalističkog pristupa teoriji strategije, jednoga od dva dominantna smjera tog dijela ekonomske znanosti.¹² S-C-P paradigma pretpostavlja da je djelotvornost industrije i poduzeća u izravnoj vezi s oblikom industrijske strukture.¹³ Bit je paradigme da poduzeće u koncentriranoj industriji automatski ima poticaja usvojiti poslovnu praksu koja je nekonzistentna normama potpune konkurencije. Koncentracija industrije potiče poduzeća na iskorištavanje tržišne moći koja je raspoloživa ovisno o strukturnim obilježjima industrije.¹⁴

¹¹ Bain, 1968., str. 115-117.

¹² Drugi smjer, poznat kao resursna teorija strategije, polazi od kontrarne hipoteze: prevalentne važnosti resursa i unutarnjih sposobnosti poduzeća. Vidjeti podrobnije, npr., u Tipurića (1999.)

¹³ Ugledni profesor Michael E. Porter s Harvardskog sveučilišta najpoznatiji je pristaša ove paradigme između teoretičara strateškog menadžmenta.

¹⁴ Ta kauzalnost obično ide u jednome smjeru: industrijska struktura utječe na djelotvornost.

Visoka koncentracija povezana je s visokim profitima, po postulatima te paradigme, osobito ako je koncentracija iznad neke kritične razine i kada postoje značajne zapreke ulaska u industriju.¹⁵ George Stigler u svojem članku “*A Theory of Oligopoly*” navodi rezultate istraživanja o postojanju pozitivne veze između koncentracije i profita za mali broj industrija koje imaju Hirschman-Herfidahlov pokazatelj veći od 2.500 i/ili pokazatelj udjela četiriju najvećih poduzeća preko 80%.¹⁶

Do sedamdesetih se godina pretpostavljalo *a priori* da su visoki profiti u koncentriranim industrijama isključivo rezultat iskazivanja tržišne moći najjačih poduzeća. Istraživači kao što su Yale Brozen, Sam Peltzman, John McGee i drugi postavili su nove okvire za razmišljanje o toj vezi. Naime, ne možemo jednostavno oblikovati logičnu vezu između većeg stupnja koncentracije i djelotvornosti.¹⁷ Današnji pristupi ne slijede rigidnu S-C-P logiku i sugeriraju da su iznadprosječni profiti koji se opažaju u koncentriranim industrijama prije rezultat ekonomske efikasnosti, nego iskazivanja nekompetitivnoga ponašanja.¹⁸ Naime, koncentracija može dovesti (ili biti rezultat) superiorne djelotvornosti poduzeća koje je polučilo održivu konkurentsku prednost.¹⁹

Shughart II. (1990) navodi i rezultate poznatoga istraživanja Harolda Demsetza koji upućuju na to da se većina pozitivne korelacije između profitnih stopa i koncentracije koje su utvrdile raznovrsne studije može pridjeliti varijacijama u veličini poduzeća, a ne stupnju industrijske koncentracije.²⁰ Druga recentna istraživanja potvrđuju da je veza između industrijske koncentracije i profitnosti – ipak - slaba, kao i procjenjeni koncentracijski efekt.²¹ Profitnost poduzeća rezultat je i vlastitog strateškoga pozicioniranja i koncentracijskog efekta. Štoviše, veći utjecaj na profit-

¹⁵ Shughart II. (1990., str. 92) naglašava dominantnost takve teze na svršetku šezdesetih.

¹⁶ Stigler, George J.: “*A Theory of Oligopoly*”, *Journal of Political Economy* 72, University of Chicago Press, February 1964, str.44-61 (prema Shughart 1990., str. 90-95).

¹⁷ McGee (1988., str. 257) naglašava, primjerice, kako ne postoji koherentna i konzistentna teorija oligopola. Ovisno o izboru teorije, razlikuju se i predikcije glede djelotvornosti i ponašanja poduzeća.

¹⁸ Vidjeti podrobnije u Shughart II. (1990, str.88 i dalje).

¹⁹ Primjer za takvu tvrdnju jest dobro argumentirano istraživanje Sam Peltzmana iz godine 1977., u kojem je on došao do zaključka da profit raste uz rast industrijske koncentracije, ali ne zbog rasta cijena (kao iskaza monopolskog ponašanja, tj. veće tržišne moći), nego zbog bržeg pada jediničnih troškova od pada cijena. On je, također, primijetio da su troškovna smanjenja veći u industrijama u kojima se povećava stupanj koncentracije, nego u onima u kojima se stupanj koncentracije smanjuje.

²⁰ Demsetz je pokazao da su manja poduzeća manje profitna od velikih poduzeća i da profitne prednosti velikih poduzeća ne opadaju s rastom industrijske koncentracije (prema Shughart II., 1990., str. 94)

²¹ Schmalense R. (1989., str.113).

nost ima, primjerice, tržišni udjel poduzeća (kao rezultat dobre strategije ili stjecaja okolnosti), od strukturnih odrednica industrije. Tako je, primjerice, Richard Rumelt pokazao kako je jedno temeljnih uporišta strukturalističkog pristupa klimavo. U svom je empirijskome istraživanju, dokazavši da su veće profitne razlike između poduzeća unutar industrija, nego između industrija, dao osnovu za razvitak resursne teorije strategije.²²

Uz profitne dvojbe, postoje brojni nedostaci i prednosti koncentracije, pa se stoga ne može jednoznačno zaključiti je li i kada je visoka industrijska koncentracija poželjna. McConnell i Brue (1996.) ističu, primjerice, ove nedostatke visoke industrijske koncentracije:²³

- (1) *Neefikasnost alokacije resursa*. Monopolisti i oligopolisti maksimiraju svoje profite restrikcijom outputa i naplaćuju više cijene nego konkurenti u nekoncentriranim industrijama. Kao rezultat toga smanjuje se i blagostanje pojedine zemlje.
- (2) *Neprogresivnost*. Kritičari kažu da zaštićena pozicija konkurenata u koncentriranoj industriji može uzrokovati neefikasnost i letargiju zbog nepostojanja konkurencije koja potiče efikasnost i proizvodnost. Dalje, monopolisti i oligopolisti često se oglašuju na tehnološki progres, što uzrokuje naglo zastarijevanje njihovih strojeva i opreme, a samim time i njihovih proizvoda.
- (3) *Nejednakost u primanjima*. Industrijska koncentracija pridonosi nejednakosti u primanjima zbog toga što monopolisti i oligopolisti uz pomoć ulaznih barijera mogu ostvarivati ekstraprofite koji se prelijevaju dioničarima i menadžerima, koji se generalno nalaze u skupini s visokim primanjima.
- (4) *Politička opasnost*. Zbog toga što ekonomska snaga i politička moć obično idu "ruku pod ruku", velike korporacije mogu imati nedopušten utjecaj na vlade svojih zemalja. To se reflektira na zakonodavstvo i državnu politiku, koji postaju podređeni zaštiti i koristi velikih korporacija umjesto javnom interesu.

Kao čimbenike koji idu u prilog visokoj industrijskoj koncentraciji McConnell i Brue navode slijedeće:

- (1) *Superiorni proizvodi*. Monopolisti i oligopolisti stekli su svoju tržišnu dominaciju nudeći superiornije proizvode. Velike korporacije nisu stekle taj svoj položaj prije nego što su proizvele kvalitetne proizvode koje je tržište prepoznalo.

²² Detaljnu elaboraciju vidjeti u Rumelt R., Schendel D.E. i Teece D.J. (ur.), "Fundamental Issues in Strategy", Harvard Business School Press, Boston, 1994. Također, spomenimo da je do istih rezultata na podacima hrvatskih poduzeća i industrija došao Marin Aničić u svom magistarskom radu pod mentorstvom Darka Tipurića.

²³ McConell i Brue, str. 359-361.

- (2) *Podcijenjena konkurencija*. Industrijsku koncentraciju ekonomisti često defini-
raju kao potpuno zanemarivanje konkurencije. Unutar takve industrije sa samo
nekoliko jakih konkurenata konkurencija možda i nije jaka, ali u takvim
slučajevima često može postojati tzv. *međuintrijska konkurencija*, tj. konku-
rencija između srodnih industrija, koje proizvode supstitutivne proizvode. Isto
tako, ne smije se zanemariti ni međunarodna konkurencija kao čimbenik koji
također potiče konkurentnost.
- (3) *Ekonomija veličine i obujma*. Kada je postojeća tehnologija visoko razvijena,
samo veliki proizvođači, tj. poduzeća koja su velika i apsolutno i relativno u
odnosu na tržište, mogu postići niske jedinične troškove i nižu cijenu svojih
proizvoda. Stoga, uobičajeno poimanje monopola i industrijske koncentracije
koje podrazumijeva male outpute, visoke cijene i neefikasnu alokaciju resursa
često ne mora vrijediti.
- (4) *Tehnološki progres*. Koncentrirane industrije s oligopolnim karakterom mogu
imati i visoke stope tehnološkog progressa. Oligopolistička poduzeća imaju i
financijske resurse i motivaciju za takvo ponašanje.

Možemo dodati još jedan argument u korist industrija koje imaju značajniji
stupanj koncentracije. Naime, globalni razvitak potiču poduzeća koja su sastavnica
visokokoncentriranih i konsolidiranih industrija. Porast ukupnoga stupnja koncentra-
cije gospodarstva uzrokovan je ponajprije ekonomskim razlozima: jačanjem
investicijskih potencijala i tržišne moći, i smanjivanjem jediničnih dugoročnih
troškova. Poduzeća u industrijama sve su veća i veća, ali su i učinkovitija od manjih
koja, prije svega zbog tih razloga, teško opstaju u samostalnom tržišnom nadme-
tanju.

Pokazatelji koncentracije hrvatske bankarske industrije

Industrijska koncentracija može se mjeriti na različite načine. U ovom članku
obrađujemo pet poznatih mjera koncentracije: (1) Pokazatelj udjela prodaje najvećih
industrijskih poduzeća, tzv. koncentracijski omjer H_i ; (2) *Hirschman-Herfindahlov*
pokazatelj, (3) Pokazatelj entropije. (4) Lorenzovu krivulju i (5) Ginijev koeficijent
koncentracije. Mjerenje koncentracije hrvatske bankarske industrije temeljili smo
na dvije varijable: temeljnom kapitalu K i u kupnom prihodu.

Pokazatelj udjela najvećih banaka u industriji

Najpoznatiji je način mjerenja industrijske koncentracije izračun relativnog
tržišnog udjela i /ili temeljnog kapitala nekoliko najvećih banaka. Pokazatelj se

svodi na udjel ukupno ostvarenih prodaja (ili veličine kapitala) najvećih konkurenata u odnosu na prodaju ostvarenu u cijeloj bankarskoj industriji odnosno na ukupan industrijski temeljni kapital. Razmjerna zastupljenost najvećih banaka morala bi dati solidnu informaciju o stupnju industrijske koncentracije. Ovdje odgovarajući statistički pokazatelj naziva se koncentracijskim omjerom reda r i računa se na sljedeći način:

$$C_r = \frac{x_1 + x_2 + \dots + x_r}{\sum_{i=1}^N x_i}, \quad x_1 \geq x_2 \geq x_3 \geq \dots \geq x_N,$$

gdje su x_i vrijednosti varijable X uređene od najveće do najmanje, a N je broj vrijednosti. Omjeri su dobijeni kao proporcije i najčešće se očitavaju pomnoženi sa 100, odnosno kao postoci. Dakle, za izračun koncentracijskog omjera, ponajprije je potrebno poredati sve banke u industriji po ostvarenoj prodaji ili temeljnom kapitalu (u novčanim jedinicama) u nekome razdoblju (obično godinu dana), od najveće do najmanje. Za poduzeća se izračunava postotak njihova udjela u ukupnoj prodaji industrije. Nakon toga, zbrajaju se razmjerni udjeli prodaje za onoliki broj poduzeća koliko ih je predviđeno mjerenjem. Dobijena vrijednost pokazuje nam veću ili manju koncentriranost industrije.

Osnovno pitanje u izračunu ovoga pokazatelja jest i koliki broj najvećih banaka uzeti u razmatranje? U praksi industrijske analize obično se koriste pokazatelji za četiri ili osam najvećih poduzeća u jednoj industriji. To, naravno, nije i ne mora biti općevažeće pravilo. Jedan o vodećih teoretičara industrijske organizacije, Joe S. Bain, navodi i udjel 50 najvećih poduzeća, a u Velikoj je Britaniji uobičajeno izračunavati pokazatelj udjela trideset najvećih poduzeća u industriji. Mi ćemo, pak, za bankarsku industriju izračunati i pokazatelj 4, 8 i 20 najvećih banaka, tj. koncentracijske omjere; i ., U čistom monopolu odnos bi koncentracije četiri ili osam banaka bio 100%, a u savršenoj bi konkurenciji oba omjera bili jednaki nuli.

Prednosti spomenutih omjera ponajprije su u jednostavnosti izračuna. Za izračun pokazatelja, uz podatke o ukupnoj industrijskoj prodaji (i temeljnom kapitalu, u našem slučaju), potrebni su podaci o prodaji najvećih industrijskih poduzeća. Nije potrebno poznavati vrijednosti za baš svako poduzeće, što može olakšati zadatak, osobito kod industrija s velikim brojem subjekata. Dovoljno je pratiti nekoliko najvećih.

Što je veća vrijednost pokazatelja, veća je i koncentriranost industrije. Veća vrijednost, naime, znači da manji broj većih poduzeća ostvaruje znatan dio industrij-

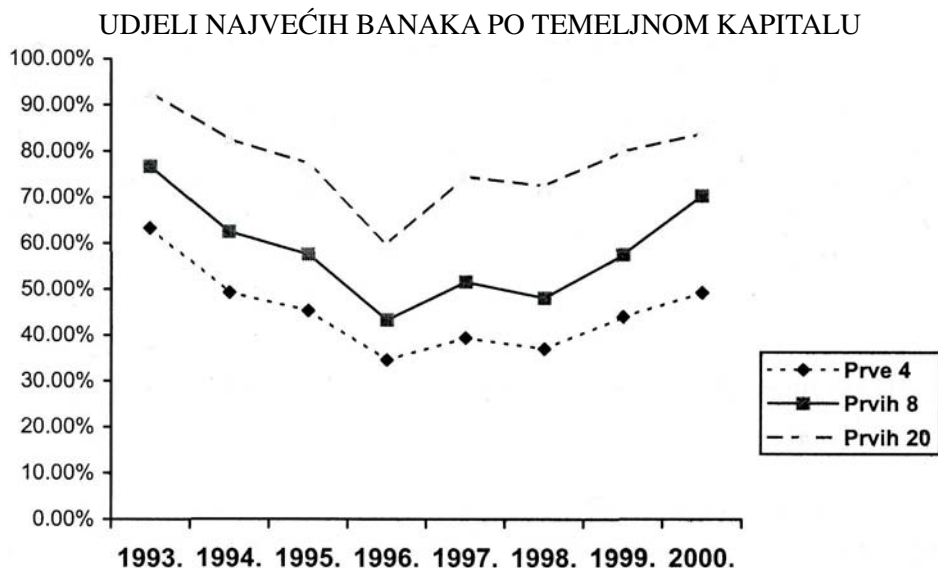
skih prodaja. Vrijedi i obratno. Manja vrijednost pokazatelja ukazuje na postojanje većeg broja relativno malih poduzeća, tj. na slabiju industrijsku koncentraciju.²⁴

Tablica 2.

POKAZATELJI UDJELA NAJVEĆIH BANAKA (PO TEMELJNOM
 KAPITALU I UKUPNOM PRIHODU)

	%							
	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.
Broj banaka	46	52	56	60	58	60	55	49
Temeljni kapital								
Prve 4	63,30%	49,27%	45,30%	34,56%	39,34%	37,00%	43,93%	49,23%
Prvih 8	76,69%	62,50%	57,56%	43,27%	51,54%	48,06%	57,46%	70,31%
Prvih 20	92,80%	82,55%	77,37%	59,76%	74,45%	72,51%	79,94%	83,78%
Ukupni prihod								
Prve 4	48,47%	58,50%	46,04%	54,70%	45,15%	39,58%	38,72%	53,54%
Prvih 8	67,72%	73,07%	54,61%	66,26%	61,90%	51,45%	55,39%	67,41%
Prvih 20	85,19%	88,31%	71,99%	81,77%	83,50%	75,74%	80,75%	89,49%

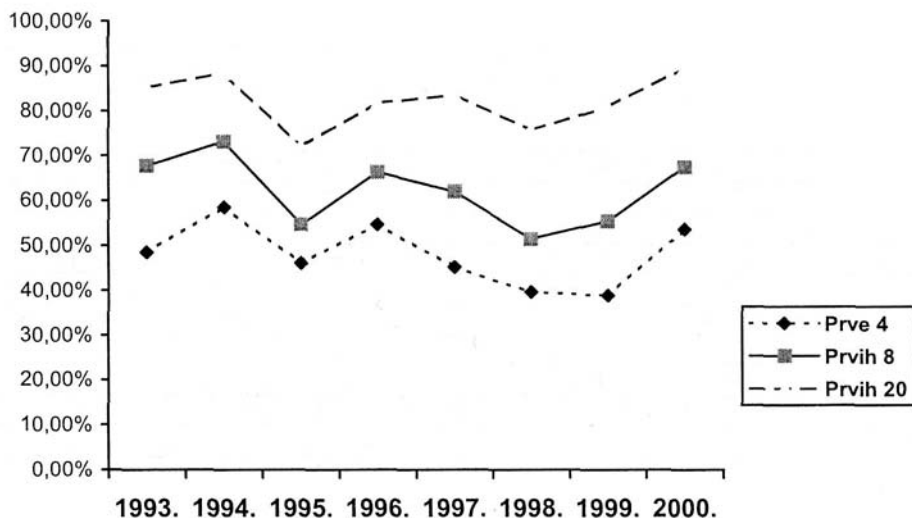
Slika 1.

²⁴ Jasno je, npr., ako je pokazatelj koncentracijskih omjera četiriju najvećih poduzeća u industriji 80%, da je tada industrija jako koncentrirana i da četiri poduzeća zapravo nadziru industriju. Isto je tako jasno, ako je vrijednost toga pokazatelja za industriju 10%, da se industrija sastoji od većeg broja poduzeća s približno istim veličinama i da ima obilježja nekoncentrirane industrije.

Slika 2.

UDJELI NAJVEĆIH BANAKA PO UKUPNOM PRIHODU

McConnell i Brue (1996) tvrde da se, kada četiri konkurenta na tržištu kontroliraju više od 40% tržišta, ta industrija smatra oligopolističkom. Prve četiri banke (Privredna banka Zagreb, Zagrebačka banka, Riječka banka i Splitska banka) nadziru više od polovine hrvatskog bankarskoga tržišta. Problem je ovoga pokazatelja u tomu što ništa ne govori o veličinskim odnosima između banaka koja se uzimaju u izračun, ni o eventualnom utjecaju banaka koje nisu u četiri, osam ili dvadeset najvećih.

Hirschman-Herfindahlov pokazatelj koncentracije hrvatske bankarske industrije

Industrijska se koncentracija ne treba samo mjeriti jednostavnim indeksom proporcije tržišta koje nadziru prvih nekoliko najvećih banaka, nego se moraju uključiti i ostale karakteristike broja i veličine distribucije hrvatskih banaka.

Hirschman-Herfindahlov pokazatelj industrijsku koncentraciju mjeri zbrojem kvadrata tržišnih udjela svih poduzeća u nekoj industriji. Ovaj pokazatelj ima najmanje dvije prednosti pred jednostavnim pokazateljem koncentracije: (1)

obuhvaća vrijednosti tržišnih udjela svih poduzeća u industriji i (2) kvadriranjem daje veću vrijednosti udjelima većih poduzeća.²⁵

Formula je pokazatelja:

$$H = \sum_{i=1}^n S_i^2$$

gdje je *H* *Hirschman-Herfindahlov* pokazatelj, *n* broj poduzeća u industriji i *S_i* tržišni udjel *i*-tog poduzeća.

Što se distribucija tržišnih udjela pomiče od potpune jednakosti, to pokazatelj ima veće vrijednosti, definirajući veću industrijsku koncentraciju. Pokazatelj može imati vrijednost do 10.000, u slučaju da se industrija sastoji od samo jednoga poduzeća-monopolista. Kad su sva poduzeća u industriji iste veličine, onda je $H = 10.000/n$. Ako taj indeks teži manjim brojevima, onda u industriji ima veliki broj poduzeća s veoma malim tržišnim udjelom. Smatra se da nekoncentrirane (fragmentarne) industrije imaju *Hirschman-Herfindahlov* pokazatelj manji od 1000, a jako koncentrirane industrije već od 1.800.²⁶

Tablica 3.

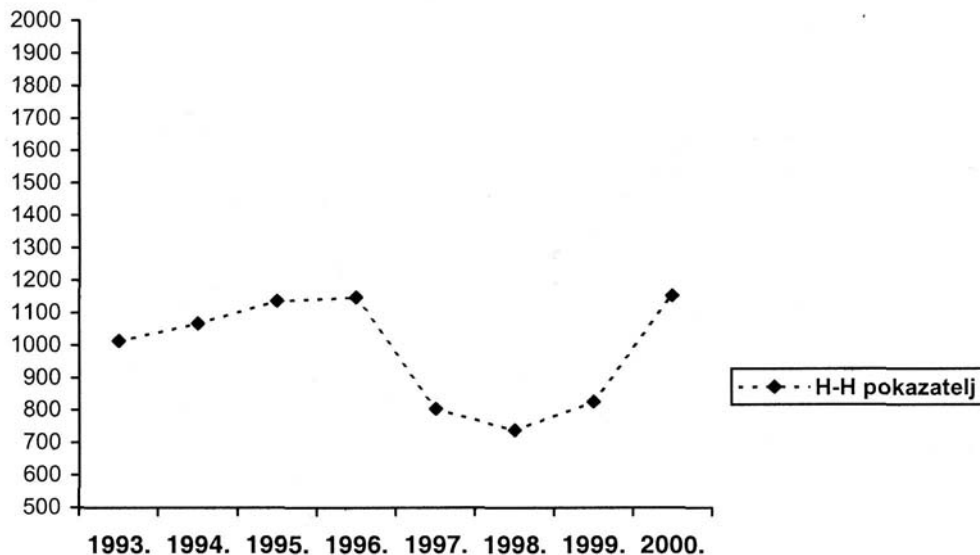
HIRSCHMAN-HERFINDAHLOV POKAZATELJ KONCENTRACIJE HRVATSKE BANKARSKE INDUSTRIJE

	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.
H-H pokazatelj	1016	1068	1137	1150	805	739	824	1145

²⁵ U izračunu koji provodimo na terenu obično je dovoljno izračunati pokazatelj za poduzeća koja imaju tržišni udjel veći od 1%, jer kvadrati tržišnih udjela manjih poduzeća imaju jako mali utjecaj na ukupan pokazatelj.

²⁶ Pokazatelj se može iskazivati i na drugi način, tako da njegov maksimum bude 100 ili 1.

Slika 3.

HIRSCHMAN-HERFINDAHLLOV POKAZATELJ KONCENTRACIJE
HRVATSKE BANKARSKE INDUSTRIJE

Rezultati našeg istraživanja pokazuju da se hrvatska bankarska industrija ne može smjestiti u granične skupine jako koncentriranih i fragmentarnih industrija. Premda nekoliko velikih banaka imaju velike tržišne udjele, sve veći broj manjih i srednjih banaka neutralizira njihovu dominaciju. Takva oligopolska struktura nije istovjetna s onom kakva je postojala samo prije pet godina.²⁷

Pokazatelj entropije kao mjera koncentracije hrvatske bankarske industrije

Entropija je mjera za količinu neiskoristive energije u zatvorenom termodinamičnom sustavu. Ako je primijenimo pri mjerenju industrijske koncentracije u terminima tržišnih udjela, onda nam ona daje istu informaciju kao i *Hirschman-*

²⁷ *Hirschman-Herfindahl*ov pokazatelj u industriji sa N jednakih poduzeća jednak je $1/N$. Zbog toga se recipročna vrijednost pokazatelja često se naziva "brojčanim ekvivalentom poduzeća" (engl. numbers-equivalent of firms). Tako, primjerice, industrija koji ima vrijednost pokazatelja 1250 (tj. 0,125 ako iskažemo u relativnom omjeru) ima brojčani ekvivalent od 8.

Herfindahlov pokazatelj, ali s različitim naglaskom. Pokazatelj se entropije kao mjera industrijske koncentracije izračunava na sljedeći način:

$$\log(E) = -\sum_{i=1}^n S_i \log\left(\frac{1}{S_i}\right)$$

Ako pišemo tržišne udjele u decimalnom obliku, onda je vrijednost pokazatelja entropije $E=1$ odgovarajuća za čisti monopol. Smanjivanjem koncentracije (tj. povećavanjem broja industrijskih poduzeća i disperziranjem tržišnih udjela) mjera se entropije smanjuje nelinearno.

Pokazatelj entropije daje manje vrijednosti kako distribucija tržišnih udjela postoje uniformnija. Npr., ako u industriji sa četiri poduzeća najveće ima 97% udjela, a ostala tri po 1%, entropija je 0,487. No, ako imamo četiri jednaka poduzeća (svako s po 25% tržišnoga udjela), entropija je 0,25.

Za razliku od *Hirschman-Herfindahlova* pokazatelja, pokazatelj entropije daje relativno veću težinu manjim poduzećima u industriji. Prvi, primjerice, ne daje gotovo nikakvu važnost poduzećima s tržišnim udjelom manjim od 1%, a drugi je osjetljiv i na takva poduzeća. Što je više poduzeća u industriji, pokazatelj je entropije manji, pa se može reći da je, po njemu, koncentracija izravno vezana s jako malim brojem poduzeća i iznimnom asimetrijom tržišnih udjela.

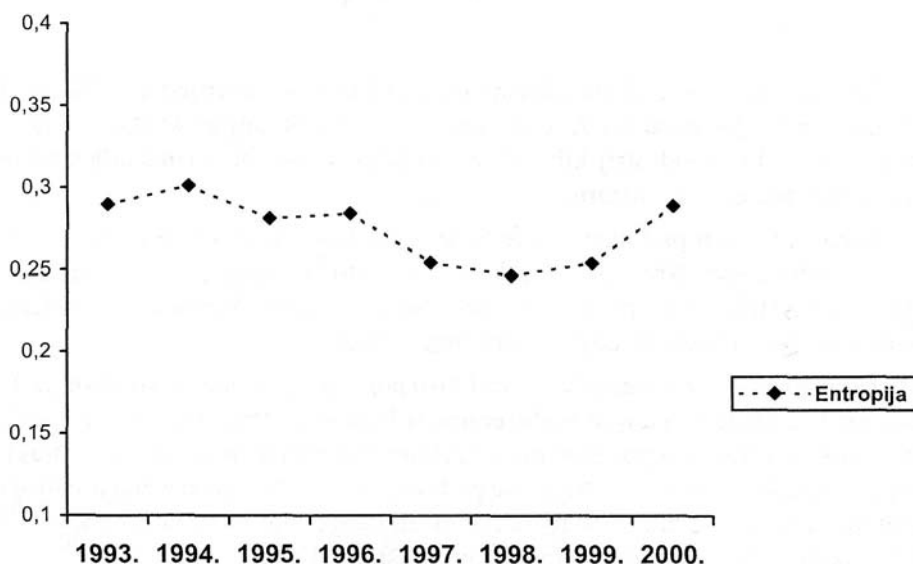
Tablica 4.

POKAZATELJ ENTROPIJE KAO POKAZATELJ KONCENTRACIJE
HRVATSKE BANKARSKE INDUSTRIJE

	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.
Pokazatelj entropije	0,28978	0,30097	0,28116	0,28431	0,25427	0,24640	0,25402	0,28899

Slika 4.

POKAZATELJ ENTROPIJE - KONCENTRACIJA HRVATSKE
BANKARSKE INDUSTRIJE

Lorenzova krivulja ukupnog prihoda banaka

Lorenzova krivulja zorno je sredstvo koje pokazuje eventualno postojeću koncentraciju, odnosno raspodjelu totala numeričkog niza na njegove članove. Konstruirana je u prvom kvadrantu pravokutnog koordinatnog sustava, a sastoji se od točaka koje imaju koordinate određene članovima kumulativnih nizova. Prva točka ima koordinate (0, 0), a posljednja (1, 1). Koordinate ostalih točaka određene su vrijednostima članova kumulativnih nizova. Pošto se podaci poredaju po veličini, računaju se apscise kao vrijednosti empirijske funkcije distribucije uz pomoć sljedećeg izraza:

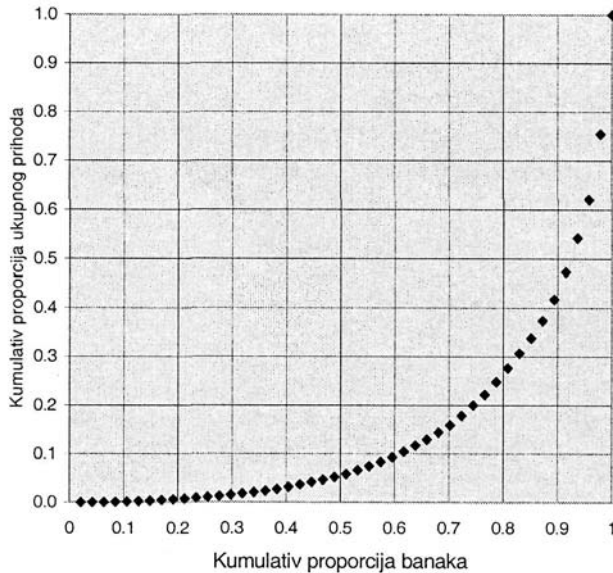
$$F_x(x_i) = \frac{i}{N}, \quad i = 1, 2, \dots, N$$

Ordinate su članovi kumulativnog niza proporcija podtotala i računaju se uz pomoć formule:

$$F_i(T_j) = \frac{\sum_{i=1}^j x_i}{T}, \quad T = \sum_{i=1}^N x_i, \quad j = 1, 2, \dots, N.$$

Slika 5.

LORENZOVA KRIVULJA KONCENTRACIJE UKUPNOG PRIHODA BANAKA U HRVATSKOJ 1990.

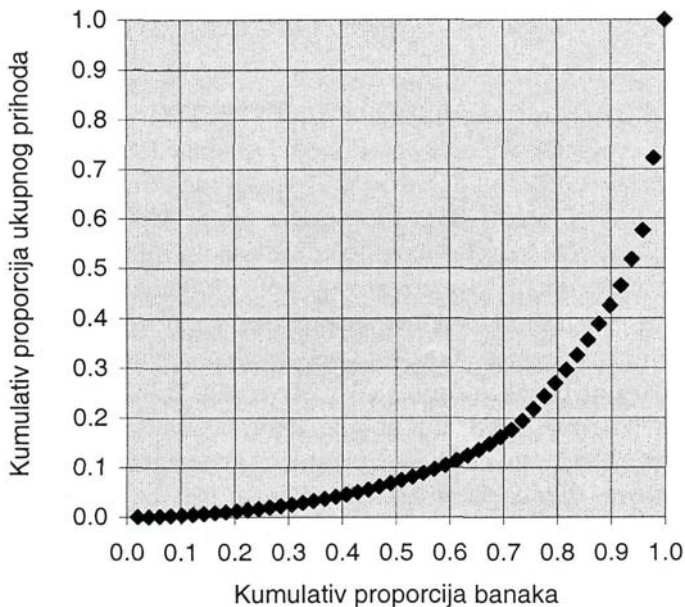
Iz slike 5. Lorenzove krivulje za godinu 1993. vidljivo je da je 70% manjih banaka imalo svega 15% ukupnoga prihoda. Godine 1999. bilježi se smanjenje koncentracije, jer je 70% manjih držalo 23% ukupnog prihoda. Drugim riječima, godine 1993. u 30% većih banaka koncentrirano je 85%, a u 1999. godini 77% ukupnog prihoda. No, graf Lorenzove krivulje pokazuje da je godine 2000. na 70% manjih banaka otpadalo ponovo svega 16% ukupnog prihoda. U godini 1993. 80% manjih banaka drži 27% ukupnoga prihoda, a u 1999. njih 80% ima oko 32% ukupnoga prihoda, a godine 2000. taj se postotak ponovno vraća na 27%. Godine 1993. u 8% najvećih banaka (Zagrebačka, Privredna, Splitska i Riječka) koncentrirano je 53% ukupnog prihoda, a godine 1999. u rukama 8% najvećih nalazi se 47% ukupnoga prihoda, što ukazuje na smanjenu koncentraciju. Dalje, godine 2000. opet 8% ponovno drži 53% ukupnoga prihoda. Najveće četiri banke ponovno nadziru nešto više od polovine hrvatskoga bankarskoga tržišta.

Usporedba koncentracije ukupnoga prihoda i temeljnog kapitala banaka u Hrvatskoj uz pomoć Lorenzove krivulje i Ginijevog koeficijenta

Koncentracija i temeljnog kapitala banaka i ukupnog prihoda banaka veoma je jaka u godini 2000. Prema odgovarajućim Lorenzovim krivuljama vidi se da tada 80% manjih banaka drži 27% ukupnoga prihoda i 25% temeljnog kapitala. Dalje, u toj istoj godini 94% manjih banaka ima 51% ukupnoga prihoda i 46% temeljnog kapitala. Ili, drugačije gledano, 6% velikih, a to su četiri najveće banke, ima u rukama gotovo polovinu ukupnog prihoda i više od polovine temeljnog kapitala svih banaka u Hrvatskoj. Najveća banka raspolaže sa 28% ukupnoga prihoda i 21% temeljnog kapitala.

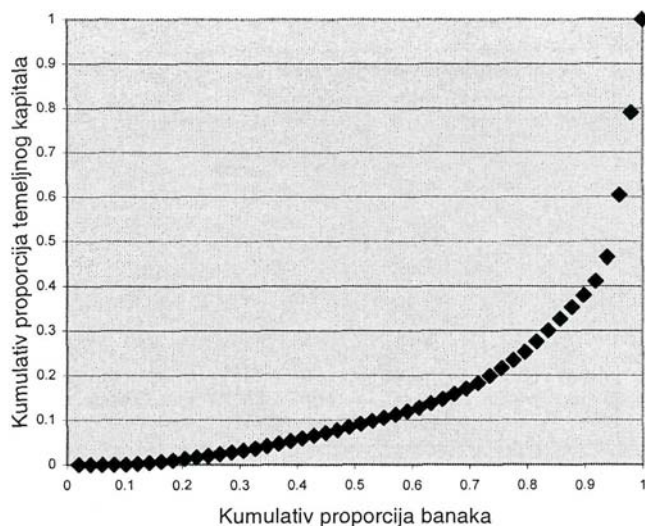
Slika 6.

LORENZOVA KRIVULJA KONCENTRACIJE UKUPNOGA PRIHODA BANAKA U HRVATSKOJ 2000.

Slika 7.

LORENZOVA KRIVULJA KONCENTRACIJE TEMELJNOG KAPITALA BANAKA U HRVATSKOJ 2000.

Jedna od najpoznatijih mjera koncentracije jest Ginijev koeficijent G , koji predstavlja omjer između površine što je zatvara Lorenzova krivulja s pravcem jednolike raspodjele i čitave površine ispod toga pravca. U situaciji kada nema koncentracije Ginijev koeficijent poprima vrijednost nula, a pri maksimalnoj koncentraciji on je jednak jedan. U slučaju raspolaganja s negrupiranim vrijednostima podataka, koristi se sljedeća formula za izračun ovoga koeficijenta:

$$G = \frac{2 \sum_{i=1}^N ix_i - (N+1) \sum_{i=1}^N x_i}{N \sum_{i=1}^N x_i}$$

gdje je N broj podataka, a x_i su pojedinačne vrijednosti varijable.

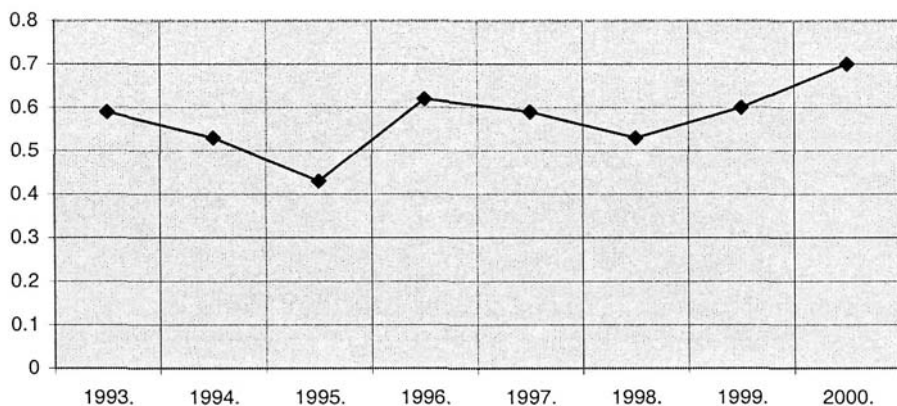
Za razdoblje između godina 1993. do 2000. godine vrijednosti Ginijevih koeficijenata, koji pokazuju koncentriranost temeljnog kapitala banaka i koncentriranost ukupnoga prihoda banaka, bili su kako slijedi:

Tablica 5.

GINIJEVI KOEFICIJENTI KONCENTRACIJE TEMELJNOG
KAPITALA I UKUPNOGA PRIHODA HRVATSKIH BANAKA

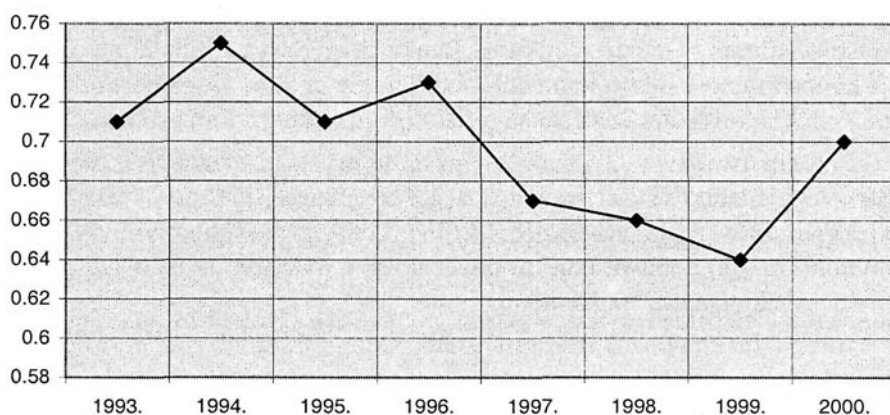
Godina	Ginijev koeficijent koncentracije temeljnog kapitala banaka	Ginijev koeficijent koncentracije ukupnoga prihoda banaka
1993.	0,59	0,71
1994.	0,53	0,75
1995.	0,43	0,71
1996.	0,62	0,73
1997.	0,59	0,67
1998.	0,53	0,66
1999.	0,60	0,64
2000.	0,70	0,70

Slika 8.

GINIJEV KOEFICIJENT KONCENTRACIJE TEMELJNOG KAPITALA
BANAKA U HRVATSKOJ

Slika 9.

GINIJEV KOEFICIJENT KONCENTRACIJE UKUPNOGA PRIHODA BANAKA U HRVATSKOJ

Glede koncentracije temeljnog kapitala, pokazatelj G se u promatranome razdoblju kreće u rasponu od najmanje vrijednosti 0,43 u godini 1995., do najviše 0,70 u godini 2000., što ukazuje da je tada bila i najveća postignuta koncentracija. Kad je god vrijednosti ovoga koeficijenta veće od 0,5 znači da se razdioba temeljnog kapitala udaljuje od ravnomjerne raspodjele, odnosno ukazuje na postojanje veće koncentracije spomenute kategorije na manji broj banaka.

Vrijednosti Ginijevog koeficijenta za ukupan prihod banaka ukazuju da je stupanj koncentracije ovdje značajniji nego kod temeljnog kapitala, i to za sve godine. Najveća vrijednost ove mjere $G=0,75$ izračunana je u godini 1994., kada je veći dio ukupnoga prihoda bio koncentriran u manjem broju banaka (tada je i koncentracijski omjer za 8 banaka iznosio 0,7192, što znači da je 71,92% ukupnoga prihoda bilo koncentrirano u 8 banaka), dok je u godini 1999. koncentracija bila najmanja s koeficijentom $G=0,64$ (tada je i koncentracijski omjer za 5 banaka iznosio 0,5225, što znači da je 52,25% ukupnog prihoda bilo u rukama pet banaka). Godine 2000. Ginijev je koeficijent ponovno u porastu u odnosu na prethodnu godinu i iznosi 0,70. Taj pokazatelj podupire rezultate dobijene Lorenzovom krivuljom.

Zaključak

Mjerenje industrijske koncentracije važan je dio u analizi promjena konkurentske strukture. Analitičari moraju istraživati promjene koncentracije da bi mogli uočiti ili predvidjeti važne strukturne događaje unutar industrije. Uz izračun koncentracijskih omjera, potrebno je provesti čitav niz postupaka da bi se upotpunila slika o industriji i dinamici njezine strukture. Bankarska industrija zahvalna je za istraživanje koncentracije s obzirom na dobro definirane granice i logičnost određivanja skupa svih konkurenata. Domaći su se autori i prije bavili tom problematikom.²⁸

U našem istraživanju pokazali smo da je hrvatsko bankarstvo prošlo dvije važne faze, gledano sa stajališta industrijske koncentracije. U prvoj fazi zaključno s prvim godinama prošloga desetljeća, došlo je do stvaranja i bujanja novih privatnih (uglavnom, malih) banaka, koje su povećale broj aktivnih tržišnih sudionika, ali nisu ostvarile značajniji tržišni udjel.

U razdoblju krize bankarskoga sustava, koje je nastupilo sredinom desetljeća, došlo je do daljeg preoblikovanja industrijske strukture, i to: sanacijom i oporavkom državnih poslovnih banaka i njihovom privatizacijom, i značajnim smanjenjem broja (stečaj i likvidacija) malih banaka.

Trend se posljednjih godina uklopio s globalnim tendencijama: mergeri i akvizicije povećavaju koncentraciju hrvatskoga bankarstva. Najveće četiri banke nadziru više od polovine tržišta, a najveće dvije više od dvije petine. Nakon tri godine na vrijednostima ispod tisuću, Hirshman-Herfindahlov pokazatelj koncentracije u godini 2000. iznosio je više od 1145. Očekujemo njegov rast i u godini 2001. Uz njega, očekujemo i značajan rast pokazatelja entropije koji se, zbog svojih karakteristika, najmanje mijenjao u promatranome razdoblju. Dalje smanjenje broja tržišnih sudionika utjecat će na rast pokazatelja entropije. I drugi pokazatelji (analiza Lorenzove krivulje i Giniev pokazatelj) indiciraju rast koncentracije hrvatskoga bankarstva.

Naravno, bankarstvo je značajno manje koncentrirano nego neke druge hrvatske djelatnosti²⁹, ali je trend povećanja posve drugačiji nego – primjerice – u hrvat-

²⁸ Tipurić i Kolaković (1998), i Gogala i Pejić-Bach (1999) istraživali su problematiku stupnja koncentracije bankarske industrije u razdoblju do godine 1996. Zapaženo je da se u tome razdoblju na hrvatskom bankarskome tržištu situacija mijenja od oligopolističke konkurencije, uz dvije dominantne banke, koje određuju uvjete poslovanja, do oligopola s izraženim konkurentskim elementima. Uočene promjene Gogala i Pejić-Bach tumačile su kao rezultat pokušaja uspostavljanja zdravog bankovnog sustava, kao što su sanacija najvećih banaka i liberalizacija i privatizacija bankarskog tržišta..

²⁹ Npr., hrvatska industrija piva ima Hirshman-Herfindahlov pokazatelj koncentracije veći od 2000, a hrvatska industrija cementa i veći od 3000.

skoj osigurateljskoj industriji u kojoj se smanjuju udjeli najvećeg konkurenta i svi poznati omjeri koncentracije.

Teško je procjenjivati koliko će dugo trajati jačanje koncentracije hrvatskoga bankarstva. Nadamo se kako će, neovisno o okrupnjivanju najvećih, ostati prostora za strateško pozicioniranje nekoliko regionalnih poslovnih banaka i nekoliko manjih fokusera koji će biti u stanju, na bolji način od velikih konkurenata, zadovoljiti neke specifične tržišne potrebe u segmentima.

LITERATURA

1. *Bain, J.*: "Industrial Organization", Wiley & Sons, second edition, New York, 1968.
2. *Baumol, W., Panzar J. i Willig R.*: "Constable Markets and Theory of Industry Structure", Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1982
3. *Belak V.; Tipurić D., i Kolaković M.*: "The Organizational Efficiency and the Reengineering of Croatian Banks", u: Anthology of Business & Economics Society International, Vol. IV, Worcester, 2000., str. 364-270.
4. *Besanko, D., Dranove D. i Shanley M.*: "The Economics of Strategy", Wiley & Sons, New York, 1996.
5. *Gogala Z., Pejić-Bach, M.*: "Statistički pristup analizi hrvatskog bankovnog sustava: Mjerenje koncentracije", Ekonomski pregled, Vol. 49, No.6, 1998., str. 554-567.
6. *McConnell, C. R. i Brue, S. L.*: "Microeconomics – Principles, Problems and Policies", McGraw-Hill, Inc., 1996.
7. *McGee, J.S.*: "Industrial Organization", Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1988.
Peltzman, S.: "The Gains and Losses from Industrial Concentration", Journal of Law and Economics, Vol. 20, October, 1977., str. 229-263.
8. *Porter, M.E.*: "Competitive Strategy", Free Press, New York, 1980.
9. *Shughart, W. F. II.*: "The Organization of Industry", Irwin, Homewood, 1990.
10. *Rumelt R., Schendel D.E. i Teece D.J. (ur.)*: "Fundamental Issues in Strategy", Harvard Business School Press, Boston, 1994.
11. *Schmalensee, R.*: "Interindustry Studies of Structure and Performance", u Schmalensee, R. i Willig R. (ur.): "The Handbook of Industrial Organization", Amsterdam, North Holland, 1989.
12. *Tipurić D. i Kolaković M.*: "Istraživanje promjena u koncentraciji hrvatske bankarske industrije", Poslovna analiza i upravljanje, 1-2, 1998, str. 21-27.

13. *Tipurić, D. i Kolaković, M.*: “Strateška analiza slovenske i austrijske bankovne industrije s posebnim osvrtom na pokazatelje koncentracije”, *Poslovna analiza i upravljanje*, 7-9, 1998., str. 3-9.
14. *Tipurić, D. (ur.)*: “Konkurentna sposobnost poduzeća”, *Sinergija*, Zagreb, 1999.

RESEARCH OF CHANGE IN CROATIAN BANKING INDUSTRY CONCENTRATION 1993-2000

Summary

The crucial aspects of the banking industry concentration in the Republic of Croatia are analyzed in this paper. We have presented basic information about banking industry concentration in 1993-2000. We measured industrial concentration by 4-bank, 8-bank and 20-bank concentration ratio, Hirschman-Herfindahl index, Entropy index, Lorenz curve, and Gini Coefficients. The results of the study indicate that Croatian banking industry is relatively concentrated. Industry has an unstable oligopolic structure with two big players, several medium banks, and almost fifty small commercial banks. The study has shown that merging and acquisition trends are prevalent during few last years.

Key words: Banking industry; Industrial Concentration; Strategic Analysis.